

Kapitalizmin Devlet Sistemi ve Değişimi

Halil DAĞ
Hdag77@hotmail.com

Özet

“*Hukuk, iktidarların fahişesidir*” demiş anarşist felsefenin öncülerinden Bakunin. Kim bilir öncülü Babeuf’un kişisel deneyimini yaşasa daha başka neler derdi? Bildiğimiz gibi erken yaşlarda hayata atılmak zorunda kalan Babeuf bir süre tapu dairesinde çalışır. İşi Fransız İhtilali sonrası dönemde, maddi zorluklar yaşayan ve (güya) hakları zayi olmuş soyluların ellerindeki belgelere bakarak toprağa dayalı haklarının iadesini sağlamaktır. Babeuf bu işi sırasında soylu sınıfın binbir dalavare ve sahte evraklarla toprak sahibi köylülerin ellerindeki toprakları nasıl geçirdiğinin sırlarını öğrenir. Zaten O’nu adı bugüne kadar gelen bir anarşist yapan da o günlerde gördükleridir. Gördükleri çok açıktır, özel mülkiyetin dağılımı tamamen eşitsizlikler üzerine

kuruludur ve gücü olan gücünü daha da artırırken mülkiyet yoksunu yoksullar daha da ezilmektedir. Mülkiyetin devlet sistemlerinin temeleni oluşturmasından dolayı mülkiyetle giriş yapmış olduk.

Anahtar Kelimeler:

kapitalizm, kapitalizmin yeni devlet sistemi, yönetim, siyaset, sosyal devlet, keynesyen devlet, neo-libelarl devlet, ulus devlet

1.Çıkarların İfadesi Olarak Statüko ve Hukuk

Tarih boyunca devletler, ötekiler üzerinde otoritesini kabul ettirenin isteklerinin hukuksal kılıflarla meşrulaştırıldığı kurumlar olagelmiştir. Bu meşruiyet kimi zaman zor karşısında teslim olmakla kimi zaman gücün yarattığı çıkar alanına ortak olma arzusuyla güce boyun eğerek ortaya çıkmıştır. Söz konusu çıkar alanının içeriğini statüko kavramı karşılamaktadır. Statüko, bu noktada tarafların gönüllü veya gücün zoruyla üzerinde konsensüse vardığı toplumun önüne konulmuş hukuksal ve siyasi gerçekliktir. Bu statükoyu teknik olarak var eden ise toplumun yönetimini elinde tutan ve toplumun en üst kurumu olan devleti de var eden güç sahipleridir.

Devlet, statükonun bir parçası olarak gücü elinde tutanın isteklerine göre şekillenir. Devletin toplumla ilişkisi ise yaratılan düzenin yazılı ve sözlü ifadesi olan hukuk yoluyla olmaktadır. Ancak bu hukuk mekanizmasının statükoyu yaşatmaya enterne bir yapı olduğu unutulmamalıdır. Çünkü statüko korunması gereken çıkarları ifade eder ve çıkarların korunması devletin göreviyken bu görevin toplumsal düzene yansması hukuk yoluyla olmaktadır. Bu noktada Bakunin'in acıtıcı benzetmesi ne yazık ki büyük bir haklılık payına sahiptir. Çünkü hukuk, iktidarın (güç) çıkarlarını ifade eden statükonun meşrulaştırılmış araçlarla korunma yollarından başka bir şey değildir.

15./16. yüzyıllardan itibaren Batı ve onun kontrol araçlarıyla etki altına alınan tüm dünya Wallerstein'in ifadesiyle tek bir “dünya sistemi^[1]” olarak tanımlanmaktadır. Bu sistem, kapitalizmin yükselişe geçmesiyle ve kapitalizmin çıkarlarının yön vermesiyle, ruhunu kapitalizmden alan bir sistemdir^[2]. Kapitalizm, etki altına aldığı ve tek bir çatı altında birleştirdiği tüm siyasi ve coğrafi çevreyi sistemin egemenlik çatısı altında belirli ilkelerle birbirine entegre etmiş ve farklı devletlerin varlığına karşın çok geniş bir nüfuz alanını tek bir mantık ve ortak değerler etrafında birleştirmiştir.

2.Tanrı Kraldan İnsan Tanrıya Egemenlik

Güç ve iktidarın tanrı otoritesini temsil eden kilise ve tanrı kraldan insan tanrılara geçtiği Aydınlanma Çağı'ndan bugüne devletler sermaye merkezli daima güç ve iktidarın keyfiyetine göre şekil almıştır. İlk dönemlerde sömürgeci burjuvazinin altın biriktirme arzusuna göre devletler merkantil ticaret devleti olarak biçimlenmişlerdir. Pek çoğunun adı krallık veya imparatorluk olmasına karşın hepsi de yükselen yeni gücün beklentilerine göre siyaset gütmüşler, merkantilizme göre sömürgeci bir yapıda kıymetli madenlerin ülkelerindeki sermaye birikimini sağlamasına odaklanmışlardır.

Sermaye birikiminin sömürgeci safhada tamamlanmasıyla sermaye kesimi 19. yüzyılın ortalarından itibaren üretici konuma geçmiştir. Bu dönemde de devletin rolü sermayenin yeni ihtiyaçlarına göre değişim göstermiştir. Bu dönemde ulusal ölçekte gücünü pekiştiren sermaye, girişimciliğe başlamış, giriştiği faaliyetlerde başarılı olabilmek için devletin sermayenin önünde bir engel olmamasını istemiş söylemlerini buna göre üretmiştir. Savunma, adalet gibi mutlak kamusal hizmetler devlete ihale edilirken verimsiz alanlarda da devletin toplumsal ihtiyaçlara

göre üretim yapması ve diğer tüm alanlarda devletin sermayenin çıkarlarını temsil eden piyasaya karışmaması, sermayenin önünde bir engel olmaması istenmiştir. Bu noktada ileri sürülen bilimsel teori, piyasanın kendi başarısını kendisinin yaratacağı, toplumsal ihtiyaçları karşılayabileceği ve düzeni, devlete ihtiyaç olmaksızın piyasanın gizli elinin sağlayabileceği şeklindedir.

3. Marksizm Tehdidi ve Sosyal Devlet

Sanayi Devrimi sürecinde sermaye kesimi ile geniş toplum yığınları arasındaki gelir uçurumu büyümüş, başta İngiltere’de emek kesimlerinin aşırı yoksulluğundan mütevellit üretici sermaye kesimlerine yönelik önemli eleştiriler gelmeye başlamıştır. Özellikle Marksizm’in çevresinde toplanan görüşler geniş toplum kesimleri tarafından kabul görmek gibi bir tehditle sermaye kesiminin karşısında sesini yükseltmeye başlamıştır. Marksizm’in görünür bir tehdit olarak yükselmeye başlaması ile kapitalizm, karışmayan devlet anlayışında revizyona gitmek zorunda kalmıştır. Marksizm’in 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında açık bir tehdide dönüşmesi kapitalist egemenlerin, devleti “*sosyal devlet*” ilkesi ile ifade edilen asgari toplumsal ihtiyaçları karşılamakla görevlendirmesine yol açmıştır. Sosyal devlet ilkesi çerçevesinde asgari ihtiyaçların sağlanması politikası ile geniş toplum kesimlerinin bir tehdit olmasının önüne geçilmiştir. Sonuç olarak Marksizm’in ezilen toplum kesimlerine bir ütopya sunması kapitalizmin fren yapmasına ve saldırganlığının dozunu belirli bir süre için de olsa düşürmesine yol açmıştır. Bu çekingenlik bir kısmi geri çekilme olarak da yorumlanabilir. Hatta bir erteleme olarak da kabul edilebilir. Zaten 1970’lerden itibaren kapitalizmin Neoliberal politikalar çerçevesinde devlet mülkiyetine yönelik takındığı saldırgan tutum bu ertelemeden vazgeçilmesi ile ilgilidir.

4. Keynesyan Devlet

Tüm çabalara karşın kapitalizmin gelir bölüşümündeki adaletsizliği toplumsal çöküşü önleyememiş devamında gelen I. Dünya Savaşı ile Modern Batı Sistemine karşılık gelen tüm coğrafyalar ve toplumlar, ekonomik ve sosyal çöküntü içerisine girmiştir. Devamında gelen 1929 Ekonomik Krizi ise sosyo-ekonomik çöküntüye giren toplumsal kesimlerinin talep yeteneğinin bitmesinin kapitalizme ne gibi maliyetlerinin olacağını göstermesi bakımından önemli bir deneyimdir. Kapitalizmin en büyük krizi olarak kabul edilen bu kriz, gerek zengin Amerika’da gerekse savaşın yıkımını henüz atlatamamış Avrupa’da tüketicilerin üretilen malları satın

alabilecek alım kapasitesinin olmadığını ortaya koymuştur. Kapitalizm bu dönemde sosyal devlet gereklerinin de ötesine geçerek devletin bir tüketici gibi piyasaya girerek toplam talebi artırmasını istemiştir. Bu dönemde İngiliz iktisatçı Keynes'in teorisini ortaya attığı ve Keynesyanizm olarak da bilinen ve devletin ekonomide etkin rol almasını savunan görüş öne çıkmıştır. Buna göre devletin yapacağı kamusal yatırımlarla hep çöküntüye uğrayan toplumların gelir seviyesini yükseltmesi, yaratacağı yeni işlerle istihdamı artırması ve bir tüketici gibi davranarak toplam talebi artırması istenmiştir. Bu politikanın bir sonucu olarak Sovyetlerin planlamacı ekonomisine benzer devletin daha etkin rol aldığı karma ekonomi dönemi başlamıştır.

Devletin etkin rol almasını isteyen Keynesyen akımın iyice güç kazandığı dönemde II. Dünya Savaşı yaşanmış, ABD'nin kreditörlüğünde Avrupa'nın imarı sorunları çözülürken Keynesyen teorisinin daha ötesine geçilerek refah devleti ilkesi gündeme getirilmiştir. İlk defa Beveridge Raporu denilen bir raporda gündeme gelen bu yaklaşıma göre toplumsal refahı sağlama görevi devlete verilmiştir. 1950-1970 arası dönem refah devleti ilkesinin planlamacı ekonomi gözetiminde hayli verimli olduğu, sermayenin gücüne güç kattığı diğer yandan bu sisteme bağlı ekonomilerin süreklilik arz eden bir büyüme içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak 1970'ler sistemin artık tamamen tıkanma belirtileri gösterdiği yıllardır. 1973 Petrol Krizi ise yüzyıllardır sistemik[3] bir birikimle ilerleyen kapitalizmin kendi coğrafyasında üretmeye yeteneğini kaybettiğini gösterirken kapitalizmin baş aşağı dönüşünün başlangıcını oluşturmuştur.

5. Kapitalizmin Düşüşü ve Yeni Çıkış Yolu

Bu dönem, sermaye kesimi için denizin bittiği bir dönemdir. Gerek ellerindeki üretim araçlarının verimliliğinin artık düşüşe geçtiği gerekse sermayenin uluslararasılaşmasının sonucu olarak mevcut pazarların yetersizliğinin görüldüğü bir dönemdir. Yani bir yandan 1950'lerin Fordist üretim modelinin sonuna gelinmiş ve sermaye kesimi fiziksel üretiminin ötesinde bir büyüme moduna girmiş diğer yandan da sermayenin ulaştığı büyüklüğün mevcut pazarların sınırlarını zorlar bir seviyeye gelmiştir. Öte yandan sermaye tıpkı 1930'larda olduğu gibi büyük bir kar sıkışması (daralması) yaşamaya başlamıştır. Kapitalizmin altın çağı denilen 1950-1970'lerde sermaye kesimindeki mal/para genişlemesi mali piyasaların lehine olmuş, sistem ürettiğinin kat kat üstünde bir mali genişleme yaşadığı için eldeki mali kaynakların verimliliği mevcut sistemde düşmüş ve karlılık olağanüstü derecede azalmıştır.

6. Neoliberal Devlet

Sermaye ve onun sistemi kapitalizm, bu dönemde bir yandan yeni pazar arayışına girerken diğer yandan Marksizm endişesi ile ertelediği hesaplaşmasının rövanşının hesabını yapmaya başlamıştır. Bu dönemde sistemin ürettiği çözüm yolu Neoliberalizm olarak adlandırılan ekonomik görüşler bütünüdür. Neoliberalizm, sermayenin önündeki engellerin kaldırılması ve devletin elinde tuttuğu, verimsizce israf ettiği toplumsal mülkiyet unsurlarını piyasaya devretmesi esasına dayalı bir iktisat teorisidir. Özelleştirme, ekonomilerin deregülasyonu, devletin bu çerçevede piyasadan çekilerek piyasanın yolundaki taşları temizlemesi talepler listesinin en başta gelenleridir.

1970'lerdeki davranışsal değişimle ilgili bir konuyu daha açmak gerekir. 1970'lerin sonu artık Sovyet sisteminin başarısızlığının apaçık görüldüğü ve kapitalizmin Marksizm manasında alternatifsiz kaldığı bir dönemdir. Bu dönemin tartışmalarında bir yandan devlet biçimi baştan aşağı revizyona tabi tutulmak istenirken diğer yandan sermaye kesimi, özellikle Marksizm endişesiyle toplumsal kesimlere verdiği tavizleri tekrar lehine düzenlemelerle geri almak istemektedir. Bu çerçevede ekonomi ile siyaset paralel bir söylemle yürümektedir. Bir yandan devletin tüm ekonomik faaliyetlerden el çekmesi istenirken diğer yandan devletin birey odaklı sosyal ve ekonomik faaliyetleri artık terk etmesinin gerekliliği tartışması yapılmaktadır[4]. 1980'lerden itibaren kamu yönetiminin tasarlanan yeni yapısı “Yeni Kamu Yönetimi” anlayışı çerçevesinde bir teoriye oturtulmaya çalışırken devamında gelen Sovyetlerin çöküşü ile de bu konuda daha da ileri gidilmiştir.

1990 sonrası süreçte sermaye kesimi, 1920-1990 arası dönemde Marksizm tehdidine bağlı olarak yoksul kesimlere vermiş olduğu tavizleri vermekten tamamen vazgeçmiş, hatta bu dönemde yaratılmış olan kamusal birikimlere el koyma çabasına girişmiştir. Bugün de hala sosyal devlet ve refah devleti politikalarıyla devletin tekelinde biriken bu toplumsal mülkiyetin deregülasyon, özelleştirme gibi politikalarla tekrar sermaye kesimine aktarılmasının meşru zemini oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kapitalizmin, Marksizm'in yükseliş ve çöküş dönemlerindeki yaklaşım biçimi de bu yargıyı güçlendirmektedir. Kapitalizm, Marksizm'in teoriden güçlü bir pratiğe dönüştüğü 1920'li yıllarda devleti geniş toplumsal kesimlere yönlendirirken Marksist pratiğin başarısızlığın ortaya çıktığı 1980'lerde devleti görevlerinden el çekmeye zorlaması bir

geri dönüş anlamına gelmektedir. Yani kapitalizmin 20. yüzyılın başlarında Marksizm endişesi ile başa baş kalmaktan çekindiği toplumla komünist sistemin iflas ettiği bir dönemde yarım kalan hesabı görme çabası içine girdiği yargısına varılabilir.

7. Ulus Devletin Sonu mu?

Nihayetinde hala günümüzde de sürmekte olan ve özellikle ulus devletin biçimi üzerinden yürütülen ekonomi politik, sermayenin dönemsel ihtiyaçlarının literatüre yansıyan yüzüdür. Bir yandan sermaye kesimi sınır engeli istememekte bu yüzden önündeki merkezi otoritesi güçlü ulus devletlerin parçalanmasını istemekte diğer yandan da geçmişte verdiği ve karlılığını düşüren tavizleri geri almak istemektedir. Bunun için de kamunun sosyal politikalardan el çekmesini istemekte, kamu uhdesindeki mülkiyetin özelleştirmelerle sermayeye devredilmesini istemektedir. Bu politikaların güvenle gerçekleştirilebilmesi için ise devletin piyasa dışı ama piyasa faydasına bir rol üstlenmesini istemektedir. Bu rol ise düzenleyici devlettir. Bir nevi devletin sermaye kesiminin çıkarlarına hukuksal bekçilik etmesi istenmektedir. Deregülesyon olarak adlandırılan bu politikalarla devletin hukuki düzenlemelerle Bakunin'in sözünü anımsatan bir işlev üstlenmesi istenmektedir.

Devlet, özelleştirmelerle elindekileri sermayeye devrederken ortaya çıkacak yeni piyasanın güvencesini ortaya koyacağı hukuk düzeni ile sağlamalıdır. Şimdiki yönelimin özü budur. Ayrıca devletin merkezi otoritesi, adem-i merkeziyet esasına göre zayıflatılmalıdır. Bunun da mantığı; merkezdeki güçlü bürokrasi yerine taşrada daha kolay ikna edilecek küçük bürokrasi ile işleri yürütmektir. Yani sermaye ne önünde güçlü bir ulus devlet istemektedir ne de karşısında devletçe koruma altına alınmış birey.

Sonuç

Nihayetinde sistem hukuku çıkarlarının kalkanı yaparken devleti de bu çıkarların bekçisi olarak tayin etmektedir. Günümüzdeki ulus devlet üzerinden yapılan tartışmaların özetini aslında tamamen bu konu oluşturmaktadır. Gerisi sadece teferruattır.

[1] Wallerstein, I., (2011). Dünya-Sistemler Analizi (Bir Giriş), BGST Yayınları, 2. Baskı, Çev: (Abadoğlu, E., Ersoy, N.), İstanbul ve Arrighi, G., Hopkins, T. K., Wallerstein, I., (2004). Sistem Karşıtı Hareketler, Metis Yayınları, 2. Baskı, Çev: (Kanat, C., Somay, B., Sökmen, S.), İstanbul kaynaklarında bu konudaki tartışmalara bakılabilir.

[2] Kapitalizmin ruhu ise Weber'in ifadesiyle Protestanlıktır.

[3] Sistemik birikim ifadesi ve bu çerçevede ileri sürülen görüşler Arrighi'ye aittir.

[4] Ayrıca bu dönemde kamu işletmeciliği, yönetim gibi kapsamı bu yazının boyutlarını fazlasıyla aşan başka tartışmalar da yapılmaktadır. Ancak bütün bu politikalar, üretilen ana çözümün birer parçası olup hiç birisi bir diğerinden bağımsız bir konu değildir. Okuyucunun bu konuyu zihninde tartışırken küreselleşme çerçevesinde öne çıkarılan diğer kavramları da bütüncül bir şekilde ele alarak değerlendirme yapması yerinde olacaktır.

Kent Akademisi